

The Faith and love to the God – that philosophical basis of pieces of art Uliyanenko, that forms also his style: missing pictures to lifes through philosophical and religious interests, the writer submits the text from four points of view, it is necessary thus works moral (christian) underlying theme. It pulls together the author with the German writers of style of expressionism, which searched for the God depending on the forces.

Key words: psychology of creativity, philosophy of creativity, piece of art as clearing, expressionism.

УДК 821.161.2

Сергій НЕСВІТ,
науковий співробітник,
Донецький національний університет

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ У ЗБІРЦІ В. СТУСА „ВЕСЕЛИЙ ЦВИНТАР”

Стаття присвячена проблемі самоідентифікації ліричного героя збірки В. Стуса „Веселий цвинтар”. Життєвий рубіж, до якого підійшов сам поет, безперечно наклав свій відбиток на його психологію і створив умови для надзвичайно напруженого внутрішнього стану. Результатом цього постала збірка творів, де провідними є питання про призначення людського життя, місце особистості у суспільстві, свободу вибору.

Ключові слова: філософія екзистенціалізму, межова ситуація, самоствердження.

Збірка „Веселий цвинтар” посідає у творчому доробку Василя Стуса особливе місце. І цьому причиною є не стільки оксюморонність назви, яку відзначають практично всі дослідники стусівської творчості, скільки особлива тональність збірки, незвичність сприйняття не менш парадоксального світу її ліричним героєм, версифікаторська майстерність автора. Для самого поета – це карколомний час власного зростання, що відбувається на тлі трагічних подій, свідком яких він був, час усвідомлення неминучих змін у власній долі, вихід на певний життєвий етап – тридцятирічний рубіж – і, врешті-решт, усвідомлення власного існування як індивідуальності, що є предметом осмислення філософів-екзистенціалістів.

Витоки філософії екзистенціалізму шукають, як правило, в кінці ХІХ століття і пов’язують з ідеями С. К’єркегора про антагонізм „екзистенції” та „системи” [2]. Скандинавський вчений стверджував

неможливість адекватного сприйняття „екзистенції” раціональним аналітичним способом, притаманним світу абстрактних уявлень і понять звичайного світу. За ним, „екзистенція” допомагає людині подолати предметність зовнішнього об’єктивного світу „несправжнього існування”, у якому вона перебуває, і прийти до усвідомлення себе самої, тобто своєї справжності.

Можливість усвідомлення людини себе як особистості нерозривно пов’язане з усвідомленням кінцевості людського життя і неминучістю смерті. Це, у свою чергу, призводить до ідеї про людську долю. Розмірковуючи над онтологічними проблемами людського існування, інший мислитель – Ф. Ніцше [2] – прийшов до висновку про два рівні самоототожнення людини – з наявним Я (орієнтованим на „тут і тепер”) і з повним Я, тобто поверненням до своєї долі. Багатство внутрішнього світу людини залежить від повноти усвідомлення нею власного призначення, вміння виробити правильну життєву позицію, яка допоможе подолати страх смерті.

Після Другої світової війни, коли людство усвідомило свою недосконалість у вирішенні питань духовності, незважаючи на помітний науковий прогрес, коли абстрактні ідеї „справжнього” науково-раціонального пізнання виявилися неспроможними виробити механізми духовного зростання людини, екзистенціалізм сягає апогею. Велика роль у цьому належить К. Ясперсу [2]. Німецький учений висунув теорію трьох головних виявів людського буття: предметне існування (тобто існування в об’єктивному раціональному, предметному світі речей), власне екзистенція як така, що принципово непідвладна „об’єктивації чи раціоналізації”, і трансценденція як неосяжна і недосяжна „межа” людського існування і мислення. Він виділяв так звані „межові ситуації”, які дозволяють людині досягнути звичний предметний об’єктивний світ з інших позицій, ситуації, які змінюють ставлення людини до свого життя і повертають її існуванню стан справжності. Такими межовими ситуаціями можуть бути тяжка хвороба, загроза життю, обвинувачення як загроза моральної загибелі та інше. Метою людського існування таким чином постає максимальне наближення до трансцендентності, яке релігійною свідомістю трактується як наближення до Бога.

Василь Стус, який у 1968 році підсумовував зроблене на певному життєвому етапі, по суті, перебував у межовій ситуації: перед ним стояла проблема вибору життєвих пріоритетів і пов’язана з нею проблема вибору власної долі. У його творчості, зокрема збірці

„Веселий цвинтар”, безпосередньо втілені ці його пошуки власного призначення. Водночас збірка цікава відтворенням абсурдності світу людського існування, яке спотворене несправжніми уявленнями, нав’язаними ідеями, антигуманними за своєю суттю. Це світ існування особистості в межах тоталітарної системи і спроба спротиву моральній нарузі.

Про історію появи 12 самвидавчих рукописів збірки „Веселий цвинтар” подає докладну інформацію дослідник життя і творчості батька Д. Стус. Він твердить, що поштовхом до її створення стала трагічна загибель художниці Алли Горської, духовно спорідненої В. Стусу творчої особистості. Одним із підтверджень цього, звичайно, виступає поезія „Ярій, душе. Ярій, а не ридай...” з присвятою мисткині. Цей вірш, як переконують його чорнові варіанти, є наслідком емоційного виступу поета на похованні А. Горської, що починався словами „Сьогодні – ти. А завтра – я...”, на своєрідну декларацію моральних принципів свого покоління й усвідомлення невідворотності протистояння. Іншою вагомою прикметою доби, у яку творилася збірка, Д. Стус вважає судовий процес над Валентином Морозом, у боротьбу за звільнення якого активно включився поет.

Аналізуючи збірку, Д. Стус стверджує: „Буденна і сіра реальність патологій, маразм щоденного існування людей функцій, які давно змирилися зі світом кривих дзеркал, що остаточно деформували не лише колись людські душі, а й саме життя – ось той гумус, з якого постає [...] Стусова книжка” [4, 231]. Подібні думки висловила М. Коцюбинська, яка, коментуючи назву збірки, акцентувала увагу на тому, що образ цвинтаря є амбівалентним – це скорбота за втраченими ілюзіями і загубленими душами і водночас активна позиція спротиву. Відзначаючи поетичну майстерність поета, дослідниця підкреслює: „У „Веселому цвинтарі” перед нами низка поетичних сатир, сюрреалістичних портретів і колажів, гротескових притч, зміст яких – поетичне перевтілення у фантазмагоричних формах реальних абсурді дійсності. Своєрідний Стусів театр абсурду” [1, 15].

Справді композиційно збірка виглядає дуже різноплановою, теж саме можна відзначити й у авторських пошуках форми. Водночас можна стверджувати, що поету вдалося відтворити цілісну картину навколишнього абсурдного світу і передати ключові моменти становлення власної творчої особистості.

„Веселий цвинтар” відкривається поезією „Над осіннім озером”, у якій постають апокаліптичні візії передбачення власної долі: „П’янке бездоння лащить до ніг. / Криваво рветься з нього вороння / майбутнього. Летить крилато лезо / на утлу синь, високогорлі сосни / і на пропащу голову мою” [5, 154]. Не менш моторошна картина постає і в заключній поезії збірки „Зазираю в завтра...”. Образ тьмущої тьми виразно передає відчуття невідвортної катастрофи, але останні рядки вірша підтверджують наявність у ліричного героя останнього духовного плацдарму – спогадів, що створюють прихисток для душі.

Спогади, які час від часу виникають у збірці, дозволяють повернутися із моторошно-нереального світу абсурду до того, що є нормальним людським життям, у якому є місце родинному затишку (поезії „Тато молиться Богу...”, „Вони сидять за столом...”, „Вечірній сон. І спогади. І дощ...”), коханню („На лисій горі догоряє багаття нічне...”), де рідна домівка є берегом, до якого прагне дістатися душа, якою б сумною не була зустріч (поезії „Вертання”, „Вдасться чи ні...”, „Я блукав містом своєї юності...”). Іншими картинами реальності постають українські історичні візії, як-от „У Прохорівці сні – як ріки...”, де з імлі минулого для поета століття виступають з урочистістю святих постаті М. Максимовича і Т. Шевченка, які „бредуть Михайлівським узвозом”. Однак історія минулого знаходить своє повторення-віддзеркалення в сучасному, про що свідчить поезія з присвятою „Пам’яті М.К. Зерова” „Колеса глухо стукотять...”, створена в невластивій для В. Стуса традиційній версифікаційній формі. Минуле України для поета є болючою темою сьогодення, бо українська історія – ні що інше, як втрати і поразки, а сьогодення шопта останніх небайдужих вимушена раз у раз звертатися до встановлення причин цих поразок, шукаючи жевріння у згаслому вогнищі або „червону тіль каліни на чорних водах”, натомість ситуація зовсім неоптимістична, бо „...ми все визначаємось. До суті / доходимо. І, Господом забуті, / вітчизни просимо, як подання” [5, 156] (поезія „Порідшала земна тужава твердь...”).

Однак не всі спогади є такими, до яких хочеться відшукувати „давню кладку”, оскільки деякі з них лише нагадують про невтішні реалії сьогодення. У поезії „Тагіл. Зима. Шістдесят перший рік...” собача виставка зображується прикладом театру абсурду, а ліричний герой стає його учасником:

Я був у натовпі. Я був ніким.

Я сором відчував за власну нищість,
за воєнрабство. І безмірний жаль
виповнював мою голодну душу,
що я не пес. Орденоносний пес [5, 184].

Вповні театр абсурду постає у розлогодному фантазмагоричному витворенні уяви, поезії „Ця п'еса почалася вже давно...”, що відображає парадоксальність сучасного існування. Гротескова іронія вибухає у поезіях „Ось вам сонце...”, „Я йшов за труною товариша...”, „Чоловік підійшов до меморіуму...”, „Напередодні свята”, іноді перетворюючись у сатиричні реалії сучасного міста, де живуть примітивні у своєму аж надто предметному світі прибиральниці і двірники, непривабливі саме своїм кокетуванням міщанки, де п'яно репетує у трамвайному вагоні усім байдужий ветеран, а найвищим проявом для усвідомлення самодостатності існування є кидання каменюки у свійську тварину. Знаходиться місце в театрі абсурду і фольклорному персонажу Маркові Проклятому, чие ім'я трактується слідом за М. Стельмахом „Марко Безсмертний”, очевидно, для підкреслення вічності цього театрального дійства (див. однойменний вірш). Однак для повноти картини всієї масштабності порожнечі людського існування одного абсурду авторіві „Веселого цвинтаря” недостатньо, і він удається до залучення відверто сюрреалістичних прийомів. Особливо яскраво це виявляється в поезіях „Вертеп”, „Мумія”, але виразні ознаки сюрреалізму наявні також і в алегоричних поезіях „Спочатку вони вбивали людину...”, „Цей корабель виготовили з людських тіл”, а поєдинок ліричного героя із незнищеним власним катом у поезії „Я знав майже напевно...” є за своїм вираженням наскрізь сюрреалістичним.

Отже, предметний (за К. Ясперсом) світ, відтворений у поезії Стуса, не тільки цілком предметно, але і вражаюче ірраціонально, що лише надає виразності цій об'єктивній предметності. І тут особливо цікавими постають екзистенційні пошуки ліричного героя, адже, перебуваючи в жахливо-предметному світі абсурду, він намагається відстояти власне „я” і право на самоствердження. У поезії „У тридцять літ ти тільки народився...” він стоїчно усвідомлює свою самотність:

...Ти тільки сам. І – мрець еси.
Хіба що так: недозволенний простір
живого духу кличе самосмерть
подобою життя. Це – на початку.

А далі вже – й убійництвом [5, 173].

Власне, відсутність або позбавленість комунікації К. Ясперс вважав найбільшою екзистенційною драмою людства.

Між тим, ліричний герой не тільки усвідомлює, але і вважає найнеобхіднішою умовою індивідуальності її самотність, звідси вибудовується переконлива перспектива самостояння, яка в імперативній формі звучить у поезії „У цьому полі, синьому, як льон...”:

Ні. Вистояти. Вистояти. Ні –
стояти. Тільки тут. У цьому полі,
що наче льон. І власної неволі
спізнати тут, на рідній чужині [5, 185].

Ще Юрій Шерех відзначав виразну суголосність творчих пошуків поета ідеям філософії екзистенціалізму, оцінюючи збірку „Палімпсести”: „Самота в Стусових поезіях – не запис переживань одного конкретного в’язня. Радше це *la condition humaine* (з французької – людська умова), екзистенціалістський мотив закиненості людини у світ, поза людини волею й вибором, і це також вияв майже дитячої розгубленості перед цим широким і незрозумілим світом...” [6, 648]. Як тут не згадати роздумів ліричного героя над колискою сина в поезії „Вечірній сон. І спогади. І дощ...”, коли він застерігає дитину від згаяного часу, бо „не стоїть хвилина хвилині, хвилина на хвилині не стоїть”. Доречність посилання на погляди літературознавця Ю. Шереха щодо поезії В. Стуса часів ув’язнення пояснюється тим, що підвалини самособоюнаповнення поета закладалися ще у „Веселому цвинтарі”, а творчі осягнення питань людського і власного існування цього періоду осмислювалися пізніше вже як набутий досвід екзистенційних пошуків. На користь слушності подібного підходу свідчить, зокрема, те, що В. Стус включив до своєї підсумкової збірки більшість із тих поезій, у яких осмислюються екзистенційні мотиви.

Наступна поезія, яка наведена повністю, якраз ілюструє акцентовані Ю. Шерехом екзистенціалістські ідеї, пов’язані з невідворотністю людської долі:

То все не так. Бо ти не ти,
і не живий. А тільки згадка
минулих літ. Через мости
віків блага маленька кладка.
А небо корчиться в тобі

своїм надсадним загасанням,
яке ти тільки звеш стражданням.
Ці роки, збавлені в ганьбі, –
то так с у д и л о с я... [5, 181]

Роздуми ліричного героя над власним існуванням як безперервним продовженням і відновленням-відтворенням минулого завершуються висновком про долю, яка судилася. Авторською розбивкою тексту вірша наголошується на важливості усвідомлення своєї долі як такої. Однак тут є ще один цікавий контекст. На відміну від інших націй, у мові українців доля – або те, що судилося, – має й інше значення, яке витікає із лексеми „судження”, і полягає в осмисленні, свідомому розумінні того, що відбувається. Отже, поза необхідністю беззаперечного прийняття своєї долі постає й активне осмислення власного існування. У творчості В. Стуса, чия приналежність до українського менталітету не викликає сумнівів, ці моменти особливо помітні.

Поет поступово приходять до висновку, що його сприйняття навколишнього світу переходить на якісно новий рівень, отже, відбувається його переродження, становлення: „Так ясно світ тобі належать став...”. Це, по суті, і є екзистенцією – іншим типом людського буття і мислення, за К. Ясперсом. Екзистенційне усвідомлення власної смерті й кінцевої потреби самотворення, самобудування особливо чітко простежується в поезії В. Стуса „Мов жертва щирості – життя...”. Одним із ключових моментів тут є осягнення ліричним героєм моральних критеріїв власного життя перед невідворотністю смерті, однак не менш важливим є мотив молитви як прагнення трансцендентності, Бога:

І я найперше помолюсь.
І вдруге помолюсь.
І втретє помолюсь.
І в смерть
з землею поріднюсь [5, 173].

Складні онтологічні питання, що бентежать ліричного героя В. Стуса, так чи інакше пов'язані з усвідомленням підвладності людини незалежній від неї силі. Чи це сфера підсвідомого З. Фрейда, чи це Божа воля, йому невідомо: „ Я знаю? Може, Бог чуттями править, / чуттями править, може, дика товч / ще неоговтаних протобажань людських...”, – але він знаходить ірраціональне, на перший погляд, вирішення, яке однак є осягненням вищого

призначення людської особистості – „вічно летіти в сонні самопочезань”. Цей загадковий образ з вірша „Людина флюгер...” є наскрізним для В. Стуса, адже самопочезання – це спосіб відсторонення від себе самого з метою віднайдення себе справжнього. Невипадково у його творчості виникає прагнення відтворити внутрішній стан ліричного героя шляхом віддзеркалення, як-от у поезії „Сто дзеркал спрямовано на мене...”. Д. Стус суперечливо тлумачить цей образ як вторгнення чужого у приватний внутрішній світ („доскіпливі погляди-лапання живої душі брудними руками” [4, 234]), натомість мова йде, очевидно, саме про можливість такого максимального (підкресленого числом сто) відсторонення від самого себе.

Проникливий дослідник В. Стуса – критик-есеїст К. Москалець – у „Страстях по вітчизні” зауважує, що збірка „Веселий цвинтар” свідчить про якісно новий щабель творчого розвитку поета: „У „Веселому цвинтарі” з’являється властиво Стусова інтонація, голос, віднині упізнаваний, який уже не можна сплутати з іншими голосами, образ, який не розчиниться в сонні самопочезань і сотнях чужих подіб. Відшуканий голос – це друге народження, це створення собі сталого світу на хвилі течії і, згадуючи Ніцше, того минулого, від якого ти хотів би походити” [3, 224].

Особливо відзначив у цьому плані К. Москалець поезію: „В мені уже народжується Бог...”. Справді, це виняткове проникнення В. Стуса до глибин власної свідомості й екзистенційне самопрочування себе самого. У цій поезії, наведеній наприкінці збірки, що створює тим самим враження фінального акорду, з’являється образ чорної свічки болю, яка рятує ліричного героя від інобуття, іножиття, що є у свою чергу трансформаціями образу неминучої смерті. Це не страх „втратити власне „я” через залежність від злого бога, як це тлумачить дослідник філософських поезій збірки Р. Криловець, це саме те трансцендентне, що наближує людину до Бога. І це саме те, що підносить автора „Веселого цвинтаря” на високий щабель величі людського духа, незважаючи ні на які перешкоди абсурдного світу людського не існування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коцюбинська М. Поет / Михайлина Коцюбинська // В. Стус. Твори : у 6-ти томах, 9 кн. – Т. 1. – кн. 1. – Львів : Просвіта, 1994. – С. 7 – 38.

2. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Електронний ресурс] / В.Г. Кремень // Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/1378/53/1/2/>
3. Москалець К. Страсті по Вітчизні // Людина на крижині / Костянтин Москалець. – К. : Критика, 1999. – 258 с.
4. Стус Д. Василь Стус: життя як творчість : монографія / Дмитро Стус. – К. : Факт, 2004. – 368 с.
5. Стус В. Твори : у 6-ти томах, 9 кн. – Т. 1. – кн. 1. / Василь Стус – Львів : Просвта, 1994. – 431 с.
6. Шерех Ю. Трунок і трутизна. Про „Палімпсести” Василя Стуса : передмова до збірки / Юрій Шерех // Василь Стус. Палімпсести. – К. : Сучасність. – 1986. – С. 17 – 58.

АННОТАЦИЯ

Несвит Сергей. Экзистенциальные мотивы в сборнике В. Стуса «Весёлое кладбище».

Статья посвящена проблеме самоидентификации лирического героя сборника В. Стуса «Весёлое кладбище». Жизненный рубеж, к которому подошел сам поэт, несомненно наложил свой отпечаток на его психологию и создал условия для чрезвычайно напряженного внутреннего состояния. Результатом этого явился сборник произведений, где ведущими являются вопросы о назначении человеческой жизни, месте личности в обществе, свободе выбора.

Ключевые слова: философия экзистенциализма, пограничная ситуация, самоутверждение.

SUMMARY

Nesvit Sergiy. The existential motives in a collection of "Merry Cemetery" by Vasyl Stus.

The article is devoted to the problem of self-identification of the lyrical hero of the collection "Merry Cemetery" by Vasyl Stus. Life abroad, to which came the poet himself, undoubtedly left its mark on his psychology and created the conditions for an extremely busy internal state. The result was a collection of works, which are the leading questions about the purpose of human life, the place of the individual in society, the freedom of choice.

The author emphasizes the existential grounds of poetry by Vasyl Stus. Karl Jaspers distinguished so-called "boundary situation" that allow people to understand the objective world of familiar subject from other positions. These situations are changing man's relationship to his own life and return to its existence condition of authenticity. Under the terms of existentialism, the aim of human's existence is to appear close to transcendence that religious consciousness interprets as an approximation to God.

Analyzing poetry collection, the author concludes that the image of the fate in the works by Vasyl Stus has a distinct national character. Unlike other nations, in the Ukrainian language the „fate” – or what was destined – has another meaning, which

is derived from the token "judge" and is thinking, conscious understanding of what is happening. So, out of necessity unquestioning acceptance of his fate, and there is an active understanding of human's own existence. In the work of Vasyl Stus, whose belonging to the Ukrainian mentality no doubt, these moments are especially noticeable.

The author specifically stresses, that in poetry, "The God is born already in me" sectioned at the end of the collection, thus creating the impression of the final chord, there is the image of black candles of pain that makes lyrical of otherness, outer life, which is in turn an image of transformations of certain death. It is not fear "losing his own" through reliance to an evil god as interpreted by R. Krylovets – the researcher of philosophical poetry collections – but it is exactly transcendent, that brings man to God.

Key words: philosophy of existentialism, the border situation, self-affirmation.

УДК 821.161.2-312.9.09

Катерина ОСЕЛЕДЬКО,

аспірант,

Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка

МІФОПОЕТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА АВТОРСЬКОГО МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ ТВОРУ

У статті досліджується міфопоетичний простір художнього твору. Автор обґрунтовує теорію залежності авторського міфопоетичного простору літературного тексту від підсвідомого мислення, як індивідуального, так і колективного.

Ключові слова: міфопоетика, міфологія, архетип.

На сьогоднішній день у суспільстві спостерігається тенденція поживлення інтересу до міфології та теорії міфу, початок якої простежується ще в середині ХХ століття. Та стрімке зростання такого інтересу розпочалося ще в 90-х роках ХХ століття і триває до сьогодні. Актуальність цієї тенденції підтверджує велика кількість семінарів та конференцій, безпосередньо присвячених міфологічній тематиці, або так чи інакше з нею пов'язаних; однозначним прикладом також є випадки перевидання відомих філологічних та етнологічних праць із теорії міфології та спроби розробити нові теоретичні підходи до міфу як культурного явища. Публікуються „Міфи враженої свідомості” Є. Анчел, „Міфологія досугу” М. Хренова. Поширеним явищем стає аналіз суспільства у соціальних, політичних та культурних сферах з точки зору штучної